

STUDII

**IPOSTAZE ALE LIBERTĂȚII CU EFECTE
EXTRAPATRIMONIALE ÎN CODUL CIVIL ROMÂN**

**ILLUSTRATIONS OF THE FREEDOM WITH
EXTRA-PATRIMONIAL EFFECTS IN THE ROMANIAN CIVIL CODE**

DOI:10.24193/SUBBiur.63(2018).1.2

Published Online: 2018-03-20

Published Print: 2018-03-30

Dumitru BALEA*

Abstract: The relation between the system of law and freedom is a very close one: the legal existence of freedom justifies the law, and the law that abolishes the freedom becomes deprived of any legitimacy. With all the importance of freedom in every branch of law, the legal category of freedoms with extra-patrimonial effects did not enjoy a systematic analyse in the civil law doctrine. The current study aims to identify the general characteristics and definition of freedom, by investigating the freedom's expressions in the Romanian Civil code. The finality is mainly a theoretical one and consists in identifying the conception that the Romanian Civil code has on freedom and observing the way in which the freedom is implemented in the civil law. The practical side of this work is distinguishing the instruments disguised in freedoms, but with a diverse nature and therefore which need an approach appropriated to their essence.

Rezumat: Legătura dintre sistemul de drept și libertate este una foarte strânsă: existența juridică a libertății justifică dreptul, iar legea care abolește libertatea devine lipsită de orice legitimitate. Cu toată importanța libertății în fiecare dintre ramurile de drept, categoria juridică a libertăților cu efecte extrapatrimoniale nu s-a bucurat de o analiză sistematică în doctrina aferentă materiei dreptului civil. Scopul studiului de față este să identifice caracteristicile generale și definiția libertății, care vor fi decelate în urma radiografierii unor expresii ale acesteia în Codul civil. Finalitatea este în principal una teoretică și constă în identificarea concepției pe care Codul civil o are

asupra libertății și observarea modului în care libertatea este pusă în operă în materia dreptului civil. Latura practică a lucrării urmărește distingerea acelor instrumente juridice camuflate în libertăți, dar care au o natura diversă și, prin urmare, au nevoie de o abordare adecvată esenței lor.

Keyword: *freedom, personality rights, right to body integrity, freedom to choose the name, freedom to choose the residence, differences between freedoms and rights.*

Cuvinte cheie: *libertate, drepturile personalității, libertatea de a dispune de sine însuși, libertatea de alegere a numelui, libertatea de alegere a domiciliului, diferența dintre libertăți și drepturi.*

I. Preliminarii

Aparent, libertatea este o noțiune mult prea familiară pentru a justifica o încercare de cunoaștere și înțelegere a sa, iar demersul de a defini libertatea se relevă a fi cu atât mai dificil cu cât se dorește încartiruirea acestui concept între limitele trasate de însușirile specifice pe care le-ar condiționa o explicație, în funcție de domeniul de referință. Libertatea politică, economică, juridică, individuală, libertatea conștiinței și alte fațete ale libertății își au sursa, și în același timp, alcătuiesc conceptul generic de Libertate.¹ S-a spus că libertatea nu poate fi înțeleasă altfel decât ca o relație socială: pentru ca un oarecare să fie liber, trebuie să existe cel puțin doi.² Însă ideea ar trebui nuanțată, deoarece creștinismul și alte religii, de pildă, aduc în prim-plan o libertate privită ca o evadare din robia condiției umane pătimase,³ ca o victorie asupra tuturor deșertăciunilor descrise de Ecleziasă, independentă de ponderea socială a libertății, ba chiar în contrast cu aceasta, căci libertatea adevărată este a voinței, a spiritului și nu a trupului.

Decorticarea diferitelor ipostaze în care se înfățișează libertatea dezvăluie esența primordială a acesteia, care permite o desfășurare neîngrădită ființei umane. Archibald MACLEISH spunea: „Freedom is the right to choose: the right to create for yourself the alternative of choice. Without the possibility of choice and the exercise of choice a man is not a man, but a member, an

instrument, a thing.”⁴ Ideea posibilității alegerii reapare obsesiv încă de la primele dezbateri asupra libertății și determinismului, fără a-și pierde actualitatea. Într-una dintre abordările recente ale problematicei, romanul „Portocala mecanică”, Anthony BURGESS aduce un manifest posibilității opțiunii, chiar pentru cazul în care rezultatul acesteia este răutatea. Pentru că răutatea, în contextul respectiv, nu este produsul unei condiționări sociale ori genetice, ci propria opțiune a celui care s-a angajat în aceasta cu toată luciditatea.⁵ „The goodness must come from within,”⁶ iar lipsa liberului arbitru, concluzionează autorul, transformă ființa umană într-un mecanism (clockwork) predeterminat sistematic de modificările psihologice comportamentale care i-au alterat posibilitatea alegerii și rămâne doar învelișul aparent (orange) să amintească natura umană originară.

Filosofia libertariană actuală ajunge la o definiție sintetică a libertății: „freedom is a condition in which a person’s ownership rights in his own body and his legitimate material property are not invaded, are not aggressed against.”⁷ Isaiah BERLIN abordează asemănător libertatea din perspectiva denumită de el „negativă” când afirmă că în mod normal se poate afirma despre cineva că este liber atunci când niciun individ sau grup de indivizi nu intervin în sfera sa de activitate. „În acest înțeles (negativ – n.n.), libertatea politică este numai spațiul în interiorul căruia un om poate acționa fără ca alții să îl împiedice.”⁸

Funcția dreptului este să apere libertatea, să împiedice ingerințele exterioare în sfera personală de acționare, atât din partea autorităților publice, cât și a altor indivizi. Însă protecția trebuie să fie una efectivă, nu doar demagogică. Regimurile totalitare, fie cele existente în secolul al XX-lea, fie cele actuale, se declară cu emfază garantele libertății persoanelor chiar în momentul în care operează epurări ale celor care le-ar putea contesta legitimitatea închipuită. Disimulările frustrante nu sunt, din nefericire, caracteristice exclusiv sistemelor autoritare, ci pot fi observate și în democrații naufragiunde sub deturnarea puterii de la scopurile pentru care a fost delegată. Chiar și fără atentatele îndreptate împotriva ordinii democratice, nu există o legătură necesară între libertatea individuală și guvernarea democratică, chiar dacă aceasta din urmă oferă o garanție mai bună a prezervării libertății.⁹ Rolul statului este descris de Ferdinand LASSALLE prin reducerea la funcțiile unui paznic de noapte sau ale unui agent de circulație.¹⁰

Libertatea juridică este de neînchipuit în absența libertății politice care să îi permită un spațiu de desfășurare.¹¹ „Juriștii sunt tranchilizați de „imperativul practic” al profesiei lor: cu sau fără temei ori vlagă, o lege se va aplica.”¹² Pozitivismul juridic poate transforma procesul de elaborare și aplicare a legii într-o pepinieră a totalitarismului, iar nazismul și comunismul sunt cele mai evidente și apropiate mărturii ale împingerii dreptului în afara spațiului legitimității.

Gândirea unor personalități politice a fost influențată de conceptul libertății, iar rezultatul s-a conturat prin aceea că libertatea a ajuns să reprezinte un fundament al dreptului. Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii numește libertatea un drept inalienabil al tuturor oamenilor, alături de dreptul la viață și dreptul la căutarea fericirii, a căror încălcare, provenită din partea vreunei forme de guvernământ, ar atrage pierderea legitimității guvernării și ar îndreptățiți poporul să acționeze în scopul schimbării sau abolirii acelei forme de guvernământ și înlocuirii ei cu una nouă, fundamentată pe principiile amintite, ale cărei puteri să fie astfel organizate încât să garanteze siguranța și fericirea oamenilor.¹³

Thomas JEFFERSON a fost preocupat de ideea libertății, afirmând într-una dintre scrisorile trimise către James MADISON, că este de preferat mai degrabă tumultul libertății decât liniștea sclaviei: „Malo periculosam, libertatem quam quietam servitutem.”¹⁴ Thomas JEFFERSON a dus mai departe conceptul și a definit libertatea politică drept un raport echilibrat de forțe între guvernanți și popor: „Când guvernanții se tem de popor, există libertate. Când poporul se teme de guvernanți, aceea este tiranie.”¹⁵ Libertatea de a nu trăi în frică a fost preluată, ulterior, de un alt președinte al Statelor Unite ale Americii, Franklin Delano ROOSEVELT, care a introdus termenul în Carta Atlantică. Tratatul, conceput împreună cu Winston CHURCHILL, cuprinde în articolul 6 referirea la acest concept: „După distrugerea completă a tiraniei naziste, [președintele Statelor Unite ale Americii și primul-ministru al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord] speră să vadă stabilirea păcii care să permită tuturor națiunilor mijloacele de a-și stabili siguranța înăuntrul granițelor fiecăreia și care să permită totodată asigurarea că toți oamenii din toate țările își vor putea trăi propriile vieți în libertate față de teamă și nevoi.”¹⁶

Libertatea față de teamă era înțeleasă de Franklin Delano ROOSEVELT într-o accepțiune care viza domeniul dreptului internațional public, iar lipsa temerii urma să fie obținută ca urmare a unui plan mondial de dezarmare, astfel cum el însuși explica în Discursul celor patru libertăți ținut în fața Congresului Statelor Unite ale Americii, în 6 ianuarie 1941: „[...] freedom from fear, which, translated into world terms, means a world-wide reduction of armaments to such a point and in such a thorough fashion that no nation will be in a position to commit an act of physical aggression against any neighbor – anywhere in the world.”¹⁷ Aceeași interpretare reiese din comentariile unor profesori de drept internațional public și politicieni contemporani evenimentului, care au observat că președintele Franklin Delano ROOSEVELT a identificat înarmarea drept cauză a fricii,¹⁸ iar în viitor oamenii din toate țările vor fi în siguranță, bucurându-se de pace și de libertate față de teamă și nevoi, în timp ce dezarmarea statelor agresoare, împreună cu eliminarea necesității armelor pentru toate statele pacifiste, vor fi asigurate prin toate mijloacele posibile.¹⁹

Cele patru libertăți ale lui Franklin Delano ROOSEVELT au reiterat valoarea instrumental-juridică a libertății, constituind totodată stâlpi importanți ai Declarației Universale a Drepturilor Omului, adoptată de Organizația Națiunilor Unite în 10 decembrie 1948. În preambulul acesteia este menționată libertatea față de teamă: „Whereas disregard and contempt for human rights have resulted in barbarous acts which have outraged the conscience of mankind, and the advent of a world in which human beings shall enjoy freedom of speech and belief and freedom from fear and want has been proclaimed as the highest aspiration of the common people.”²⁰ Urmarea este aceea că libertatea față de teamă nu se rezumă doar la relațiile dintre state, ci ea trebuie transpusă la nivel individual în interiorul statelor semnatare, impunând acestora restricția de nu-și prizoni resortisanții și de a le garanta o viață trăită în siguranță. Libertatea de a trăi fără frică poate părea o banalitate într-un sistem politic care o garantează, iar tendința de a-i ignora importanța este justificată de expectanța normalității existenței sale. Dar într-un regim politic ce o încalcă sistematic și fără scrupule este de neprețuit.

Convențiile și tratatele internaționale, precum Declarația Universală a Drepturilor Omului sau Convenția Europeană a Drepturilor Omului, sunt surse ale libertății în dreptul internațional public, chiar dacă reverberații ale

acestora se propagă până în sfera civilă, cum este exemplul protecției dreptului de proprietate (art. 17 din DUDO, precum și art. 1 din CEDO). Libertatea juridică existentă în dreptul civil este consecința moralei creștine, a autonomiei voinței și a individualismului juridic. Împărtășim opinia conform căreia toate efectele autonomiei de voință nu sunt altceva decât ipostazieri ale libertății, astfel că autonomia de voință nu trebuie nicicând confundată cu libertatea contractuală,²¹ deoarece voința creatoare de drept este mijlocul prin care libertatea se concretizează și prinde sens juridic.

În Codul civil pot fi surprinse manifestări ale libertății apte să producă efecte extrapatrimoniale sau patrimoniale. Criteriile folosite pentru departajarea categoriilor generice ale libertății sunt două, unul aprioric care privește dimensiunea statică a libertății și altul dinamic care se va raporta la valența evolutivă a libertății. Necesitatea criteriului aprioric este dat de însăși natura libertății, care oferă posibilitatea de a fi exercitată sau nu, astfel încât, dacă se optează pentru versiunea negativă a libertății, aceasta nu va produce efecte și nu va putea fi analizată din perspectiva acestor efecte. Criteriul aprioric este reprezentat de valoarea la care se referă libertatea: dacă vizează o valoare socială, libertatea este extrapatrimonială, iar dacă se raportează la o valoare economică, libertatea este patrimonială. De pildă, libertatea de alegere a numelui privește o valoare socială extrapatrimonială, în timp ce libertatea testamentară oferă persoanei facultatea de a dispune *mortis causa* de bunurile sale. Criteriul dinamic urmărește clasificarea libertăților în funcție de natura efectelor ce iau naștere din conceptualizarea juridică a libertăților, mai exact dacă acestea pot duce la exprimarea unei prerogative care să poarte asupra patrimoniului, sau nu. Astfel, vor fi considerate, pe de o parte, libertăți cu efecte extrapatrimoniale cele care se materializează în posibilitatea persoanei de a decide asupra elementelor extrapatrimoniale, cum este exemplul libertății de a dispune de sine însuși, iar, pe de altă parte, libertăți cu efecte patrimoniale cele care generează posibilitatea dispunerii de patrimoniul său, cum este exemplul libertății contractuale. Opțiunea pentru atașarea atributului extrapatrimonial sau patrimonial efectelor pe care libertatea le produce se întemeiază pe convingerea că libertatea este un concept care excedează patrimonialul sau extrapatrimonialul și doar consecințele exercițiului înfățișărilor libertății pot fi etichetate cu aceste caracteristici.

Premisa firească avută în vedere în legătură cu oricare varietate a libertății este aceea că în cvasitotalitatea cazurilor exercițiul libertății implică o seamă de restrângeri. Libertatea juridică nu este privilegiată, din acest punct de vedere, legea impunându-i limitări multiple, de aceea analiza care urmează va fi construită în jurul axei „libertate – restrângere a libertății” tocmai pentru a observa câmpul de acțiune rezervat în parte fiecărei libertăți disecate.

Din perspectivă terminologică, este de preferat exprimarea „restrângeri” ale libertății, în locul celei de „excepții” ale libertății. Excepția reprezintă o abatere de la regula generală, iar din punct de vedere juridic excepțiile sunt de strictă interpretare. Restrângerea presupune o limită extremă până la care se întinde libertatea, existând posibilitatea să fie instituită de o manieră generală, adică restrângerea putând dobândi rangul de regulă. Libertatea este o facultate înăscută, ereditară a personalității, recunoscută tuturor indivizilor, care oferă posibilitatea de a se comporta conform voinței proprii,²² motiv pentru care ea lipsește atunci când persoana este împiedicată de lege să adopte un oarecare comportament. Orice ingerință a legii cu scopul strunirii libertății individului reprezintă un hotar pus acesteia, dincolo de care libertatea lipsește. Astfel, toate mențiunile făcute în cele ce urmează cu privire la aria de desfășurare a libertății, vor fi circumscrise terminologic de noțiunile „restrângere”, fiind abandonată orice referire la „excepție.”

Scopul urmărit prin întreprinderea acestui studiu este descoperirea manierei în care libertatea cu efecte extrapatrimoniale se manifestă în dreptul civil, mai exact în normele cuprinse în Codului civil. Tocmai pentru că libertatea este un concept foarte vast și orice analiză a sa depinde de perspectiva din care este făcută, se impune determinarea unghiului din care va fi privită libertatea în lucrarea de față. Nu interesează libertatea în general sau cea filosofică și nici măcar libertatea juridică sau libertatea în dreptul privat. Ne interesează deslușirea concepției pe care Codul civil o are asupra libertății care produce efecte extrapatrimoniale, adică extragerea din textele Codului civil a înfățișării acestei libertăți. Întâietatea o are așadar opinia Codului civil asupra libertății, care va fi extrasă din textele acestuia care conțin ilustrările sale. Pentru aceasta, inițial vor fi supuse analizei libertatea de a dispune de sine însuși împreună cu drepturile personalității (II), apoi libertatea de alegere a numelui (III) și libertatea de alegere a domiciliului (IV), ultima secțiune fiind dedicată identificării caracteristicilor generale ale acestui tip de libertăți (V).

II. Libertatea de a dispune de sine însuși și drepturile personalității

Codul civil reglementează în cuprinsul articolului 60 dreptul de a dispune de sine însuși în următoarea formă: „persoana fizică are dreptul să dispună de sine însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică și bunele moravuri.” În realitate, acest drept este rodul conceptualizării libertății de a dispune de propria persoană. Fără intenția de a antama discuțiile centrate pe identificarea raportului dintre persoană și corpul său, trebuie precizat că actualul Cod civil consideră corpul uman ca parte a persoanei, neputându-se discuta despre drepturi (patrimoniale) pe care persoana le-ar avea asupra propriului corp, ci doar despre drepturile personalității²³ reglementate în art. 58-81.²⁴ Însă denumirea marginală a art. 60 („dreptul” de a dispune de sine însuși) ar putea induce ideea greșită a reificării corpului uman, cu consecința posibilității de a dispune de componentele și produsele sale, inclusiv prin acte patrimoniale.²⁵ Or această interpretare nu corespunde câtuși de puțin concepției Codului civil. Articolul 66 din Codul civil interzice expres actele care au ca obiect conferirea unei valori patrimoniale corpului uman, elementelor sau produselor sale, sub sancțiunea nulității absolute, idee întărită și de dispozițiile art. 68 C. civ.²⁶ referitor la prelevarea și transplantul de organe de la persoanele aflate în viață. Dispoziția este preluată din Codul civil francez, articolul 16-5 și a fost interpretată, *per a contrario*, în sensul că organele și corpul uman nu (mai) sunt indisponibile prin natura lor, ci pot face obiectul unor acte civile cu titlu gratuit, atâta timp cât cauza acestora nu este ilicită sau imorală.²⁷

Posibilitatea de a dispune de sine însuși pare a fi mai degrabă o libertate decât un drept, întrucât este alcătuită de o manieră generală, aplicabilă tuturor în mod egal, fără a prefera, anumiți subiecți de drept, altora. Exercițarea acesteia nu poate fi abuzivă, orice exercitare a libertății, pasibilă să încalce drepturile sau libertățile altuia, reprezintă o deviație de la scopul său și va fi sancționată nu ca un abuz, ci ca un ilicit rezultat din vătămarea altuia. Astfel că ar fi fost de preferat acuratețea expresiei „libertatea de a dispune de sine însuși” în locul celei pentru care a optat legiuitorul, adică „dreptul de a dispune de sine însuși.”

Conținutul libertății de a dispune de sine însuși se traduce prin posibilitatea persoanei de a decide asupra modului în care își va exercita ceea ce art. 58 C. civ. numește „drepturile personalității,” mai exact, dreptul la viață, sănătate, integritate fizică și psihică, dar și dreptul la demnitate, imagine, respectul propriei vieți private, precum și orice alte asemenea drepturi recunoscute de lege. Drepturile personalității vor fi analizate împreună cu libertățile extrapatrimoniale pentru a observa natura acestora: sunt ele drepturi subiective sau sunt libertăți?

Drepturile personalității reprezintă o apariție stranie și recentă în dreptul civil român.²⁸ Sursa intelectuală a acestora o reprezintă tratatele internaționale la care România este parte, cum sunt „Convenția europeană a drepturilor omului” și „Declarația universală a drepturilor omului”. Aceste drepturi și libertăți fundamentale ale omului fac parte din dreptul român încă de la ratificarea tratatelor care le conțin²⁹ prin efectele art. 11 și 20 din Constituție.³⁰ Introducerea drepturilor personalității în Codul civil este de prisos din moment ce ele fac deja parte din dreptul pozitiv, cu atât mai mult cu cât Constituția le acordă prioritate în caz de conflict cu dispozițiile interne. După cum precizam anterior, tratatele internaționale menționate sunt sursa libertății juridice în dreptul internațional public și de aceea, în ciuda „libertăților” pe care le adăunează Codului civil (libertatea de a dispune de sine însuși, libertatea de exprimare), ar fi greșită susținerea că libertatea specifică dreptului civil izvorăște din tratate precum „Convenția europeană a drepturilor omului” și „Declarația universală a drepturilor omului.”³¹

Pentru a observa noima reglementării drepturilor personalității în Codul civil, trebuie devoalată natura juridică a acestora: sunt ele drepturi propriu-zise sau sunt manifestări ale libertății juridice; ori nu pot fi considerate, din perspectivă civilistă, nici drepturi și nici libertăți? Primul șablon care va fi aplicat drepturilor personalității îl reprezintă categoriile clasice ale drepturilor subiective clasificate din perspectiva obiectului asupra cărora poartă: drepturile reale, care oferă prerogative asupra unor bunuri, drepturile de creanță, ce îndrituiesc titularul să pretindă subiectului pasiv un anumit comportament, de a da, a face sau a nu face ceva și drepturile potestative, în virtutea cărora pot fi modificate situații juridice. Este îndestulătoare chiar și o comparație superficială pentru a observa neconcordanța stridentă dintre drepturile personalității și categoriile menționate. Opozabilitatea *erga omnes* a drepturilor personalității împreună cu obligația universală de respectare a acestora le apropie de drepturile

reale, însă asemănarea se datorează trăsăturilor comune care ar permite includerea lor în categoria drepturilor absolute, clasificarea bazată pe criterii diferite. Din perspectiva obligației generale de abținere de la orice atingere adusă valorilor ocrotite (obligație de a nu face) se aseamănă cu drepturile de creanță, dar nu se confundă, întrucât drepturile personalității nu au un subiect pasiv determinat,³² iar obligația generală de a nu încălca obiectul acestora este greu de identificat în mod abstract, limitele acesteia fiind determinate cazuistic. Concluzia ce se impune este una alternativă: fie acceptăm faptul că drepturile personalității formează o categorie distinctă de drepturi subiective, pe lângă drepturile reale, de creanță și potestative;³³ fie excludem această posibilitate, iar drepturile personalității nu vor fi acreditate ca drepturi subiective.

În scopul optării pentru una dintre cele două variante propuse se impune continuarea observării drepturilor personalității dintr-un unghi diferit, mai exact cercetând conținutul lor. Un drept subiectiv, în general, are, *de plano*, o încărcătură juridică normativă: pentru subiectul pasiv, dreptul subiectiv al titularului nu este altceva decât o normă pe care trebuie să o respecte. Care este obligația corelativă drepturilor personalității și cine este dreptul subiectiv? Răspunsul că obligația ar fi una de abținere de la orice atingeri aduse obiectului acestor drepturi și că subiectul pasiv ar fi general, nu îl considerăm suficient de riguros pentru a fundamenta opțiunea pentru prima variantă a concluziei. În primul rând, pentru că așa-numitul obiect al drepturilor (obligația de a nu face) ar fi mai degrabă specifică creanțelor și ar duce la fixarea drepturilor personalității în această categorie, iar în al doilea rând pentru că această obligație este prea difuză. Încălcarea dreptului la viața privată, spre exemplu, poate fi justificată de o multitudine de motive legitime, care pot fi diferite în funcție de împrejurări sau chiar în funcție de persoana titularului. Iar o astfel de volatilitate a unei norme izvorâte dintr-un presupus drept nu permite repartizarea acestuia în categoria drepturilor subiective, deoarece conținutul normativ al unui drept trebuie să fie precis și previzibil, astfel încât subiectul pasiv să îl poată respecta.

Câtă vreme includerea atributelor personalității în categoria drepturilor subiective nu se poate face de o manieră științific satisfăcătoare, considerăm că acestea nu au natura specifică drepturilor subiective. Nu există dreptul la viață, dreptul la imagine, dreptul la onoare etc., iar discursul asupra acestora se înfiripă abia ulterior producerii unui prejudiciu vieții, imaginii sau onoarei.

Drepturile personalității nu sunt decât proiecția ideii de răspundere pentru prejudiciile aduse valorilor asupra cărora poartă: dreptul la viață, imagine, onoare există pentru că a fost admisă ideea de prejudiciu adus vieții, imaginii, onoarei. Toate aceste valori sociale au fost conceptualizate juridic în „drepturi” pentru a da o turnură practică mecanismului reparatoriu – răscumpărarea, răzbunarea și atenționarea terților. Răspunderea este un mecanism conglomerat, o instituție care nu se bazează decât în mică măsură pe drepturi subiective, de aceea nu este admisibilă din punct de vedere logic concluzia că tot ce generează o răspundere este, doar pentru acest motiv, un drept subiectiv.

În scopul testării validității tezei exprimate anterior vom verifica dacă înaintea reglementării drepturilor personalității și a mecanismelor de protecție a acestora în Codul civil (art. 252-257) valorile pe care acestea le protejează erau văduvite de paza dreptului civil sau dimpotrivă, ocrotirea era asigurată prin mijloacele de drept comun. Indiferent la care dintre obiectele drepturilor personalității ne-am referi, se observă că, pe de o parte, există instrumente specifice care oferă protecție diferitelor atribute extrapatrimoniale ale personalității,³⁴ iar, pe de altă parte, prejudiciile morale sau patrimoniale create prin încălcarea fără drept a acestora vor fi reparate conform regulilor comune de la răspunderea civilă delictuală, remediul general al atingerilor cauzate prin acțiuni ilicite. Este evident, prin urmare, că drepturile personalității s-au bucurat atât de libertate de exercitare cât și de protecție eficientă și anterior includerii lor în reglementarea Codului civil, grație celorlalte mecanisme generale existente. Răspunderea există chiar fără să aibă la îndemână un drept subiectiv al personalității.

Instituirea unor mecanisme speciale pentru protejarea și repararea drepturilor nepatrimoniale (art. 252-257 C. civ.), care se suprapun și totodată se completează haotic cu cel de drept comun, creează o confuzie care nu poate fi decât neprielnică dreptului civil. Originea reglementării acestor instrumente s-ar putea regăsi în viziunea ideologiei comuniste asupra mecanismelor acoperirii prejudiciului creat prin lezarea unei valori extrapatrimoniale, care nu putea concepe ca încălcarea unui drept nepatrimonial să conducă la o reparație patrimonială. Viziunea proletară, în contrast cu cea burgheză, dicta ca vătămarea dreptului nepatrimonial să poată fi reparată prin mecanisme, la rândul lor, nepatrimoniale.³⁵ Legiferarea din Codul civil actual nu pare altceva decât o continuare inertială a unui dat ideologic, preluat dintr-o lipsă de cunoaștere

a rațiunilor legiuitorului comunist, potențată de dorința confuză de a nu lăsa nelegiferată din perspectiva răspunderii aria drepturilor personalității. Efectul secundar al acestei ipohondrii juridice constă în iscarea unei inflații normative cu consecințe grave asupra legitimității dreptului.

Sintetizând ideile deduse din cele ce preced, constatăm că dreptul de a dispune de sine însuși pare a fi mai degrabă o libertate decât un drept, cu efectul că drepturile personalității nu ar fi chiar drepturi subiective. Dar sunt acestea libertăți? Se poate vorbi despre o libertate la viață, de pildă? Iar dacă nu sunt libertăți, ce anume sunt elementele extrapatrimoniale strâns legate de personalitatea umană și care nu se referă la nume, domiciliu, căsătorie? Un răspuns cert va putea fi dat abia după trasarea caracteristicilor generale și definirea libertăților, astfel că vom reveni mai târziu asupra subiectului.

Restricțiile libertății de a dispune de sine însuși sunt conținute inclusiv în articolul 60 C. civ.: neîncălcarea drepturilor și libertăților altora, a ordinii publice și a bunelor moravuri. Limite specifice se regăsesc în Codul civil la articolele 63, 65 și 67. Restrângerea libertății de a dispune de sine nu se mărginește la raporturile dintre titular și alte persoane, ci urmărește în anumite cazuri protejarea persoanei de acțiunile vătămătoare pe care acesta le-ar putea săvârși ori consimți asupra sa, cum sunt interdicțiile conținute de Codul civil în art. 64 (2), art. 65, art. 68 (2), art. 75 sau art. 82. Nici aceste limite însă nu pot fi lejer stabilite, iar jurisprudența în materie este circumstanțială și imprevizibilă.³⁶ Rezultă că atât conținutul drepturilor personalității, cât și conținutul libertății de a dispune de sine însuși, împreună cu limitele aplicabile acestora din urmă sunt determinabile cazuistic și sunt în continuă dezvoltare, sub revărsarea unei jurisprudențe luxuriante a instanțelor naționale și, mai ales, a celor suprastatale.

III. Libertatea de alegere a numelui

Numele persoanei fizice³⁷ reprezintă un element de identificare al acesteia, înglobând atât numele de familie, cât și prenumele. Se impune precizarea că lucrarea de față are ca scop ilustrarea libertății numelui cu ocazia dobândirii sau modificării lui, iar nu analiza detaliată a regimului juridic al numelui. Articolul 82 din Codul civil stabilește dreptul oricărei

persoane la numele stabilit sau dobândit, potrivit legii. Atenția legiuitorului este îndreptată în special asupra transmiterii numelui de familie, alegerea prenumelui fiind lăsată întotdeauna la îndemâna celui arătat de lege, iar modificarea și schimbarea acestora pot fi făcute în anumite condiții restrictive.

Persoanei fizice i se atribuie numele de familie prin efectul filiației, deoarece rolul său este de a permite identificarea în societate a persoanei și de a sublinia apartenența acesteia la o anumită familie.³⁸ Cum numele de familie se dobândește prin efectul filiației, copilul va lua numele părintelui față de care s-a stabilit mai întâi filiația sau numele ambilor părinți, dacă filiația a fost stabilită în același timp față de amândoi. În situația în care filiația față de părintele a cărui nume a fost preluat de copil este contestată și contestația se admite, ca efect al disoluției legăturii de filiație dintre părintele eponim și copil, numele acestuia se va schimba, în sensul că va dobândi numele părintelui față de care filiația este stabilită. O astfel de situație dovedește că libertatea de a stabili numele de familie nu există în acest caz, decât în măsura în care se determină filiația și față de al doilea părinte, iar cei doi părinți nu au un nume comun. Articolul 450 alin. (2) C. civ. prevede că prin acordul părinților copilul „poate lua numele părintelui față de care s-a stabilit filiația ulterior sau numele reunite ale acestora.” Numele se poate deci stabili defalcăt dacă legătura de filiație s-a determinat în același fel. Copilul din căsătorie sau cel din afara căsătoriei cu filiația stabilită concomitent față de ambii părinți va primi numele comun al părinților, numele unuia dintre aceștia sau numele lor reunite. Tot ca efect al filiației se modifică numele de familie al copilului adoptat, de vreme ce art. 470 alin. (1) C. civ. arată că prin adopție se stabilește filiația dintre adoptat și cel care adoptă. Copilul adoptat va prelua numele de familie al adoptatorului, conform art. 473 C. civ.³⁹ În măsura în care adopția se face de către doi soți sau de soțul care adoptă copilul celuilalt soț, iar aceștia au un nume comun, copilul va avea numele comun al soților. În caz contrar, părinții adoptatori pot opta între numele de familie al unuia dintre ei sau numele lor combinate, lipsa acordului autorizând instanța care încuviințează adopția să decidă asupra numelui.

Concluzia desprinsă din aceste împrejurări este că libertatea părinților de a stabili numele copilului se înfățișează doar atunci când filiația este determinată față de ambii părinți și aceștia au nume de familie diferite,

opțiunile fiind însă limitate: copilul poate primi numele comun al părinților, numele oricărui dintre ei sau numele lor reunite.⁴⁰ Dacă părinții nu ajung la un acord, instanța de tutelă decide care este numele copilului, comunicând hotărârea rămasă definitivă serviciul de stare civilă unde a fost înregistrată nașterea. În toate celelalte situații, numele copilului se transmite automat de la părinți, în temeiul regulilor filiației, fără să existe niciun fel de libertate.

Numele de familie al copilului găsit, născut din părinți necunoscuți, părăsit de către mamă în spital, a cărui identitate nu a fost stabilită în termenul prevăzut de lege, se acordă prin dispoziția primarului unității administrative în a cărei rază teritorială a fost găsit copilul ori, după caz, s-a constatat părăsirea lui, potrivit art. 84 alin. (3) C. civ. De această dată, de altfel și singura, libertatea de stabilire a numelui de familie este aproape nelimitată, similară prin vastitate libertății de alegerea a prenumelui. Este libertatea primarului în acest caz mărginită de respectarea ordinii publice, a bunelor moravuri și a intereselor copilului? Trebuie să se țină cont și la stabilirea numelui de familie de dispozițiile care impun ca prenumele să nu fie format din cuvinte sau expresii indecente sau ridicole? Răspunsul considerăm că este afirmativ, chiar dacă art. 84 alin. (2) C. civ. se referă doar la prenume. Aceasta întrucât legiuitorul a avut în vedere faptul că numele de familie se transmite prin efectul filiației, iar părinții nu pot schimba numele respectiv decât parcurgând procedura administrativă de modificare, chiar dacă este indecent sau ridicol. Spiritul reglementării a fost acela ca ordinea publică, bunele moravuri și, preponderent în opinia noastră, interesele copilului să nu fie afectate de un nume ridicol sau indecent, indiferent dacă e vorba despre numele de familie ori despre prenume. Dacă primarul ar fi ținut să nu dea un prenume ridicol copilului, dar grotescul numelui de familie ar putea ieși de sub cenzura legii, s-ar goli de sens dispoziția de la art. 84 alin. (2) C. civ.

Prenumele este acea parte a numelui persoanei care are ca scop individualizarea acesteia în familie, deosebind-o de ceilalți membri ai ei cu același nume de familie sau de persoane străine de familia sa, dar care au incidental același patronim.⁴¹ Spre deosebire de stabilirea numelui de familie, în cazul prenumelui, părinții au o libertate aproape deplină în a alege cuvintele care vor forma prenumele copilului sau numărul acestora.⁴² În acest sens, prenumele copilului va fi cuprins în declarația de naștere, care se face oral, în fața ofițerului de stare civilă competent cu întocmirea actului de naștere.

După cum am arătat tangențial în cele ce preced, alegerea prenumelui este limitată numai de art. 84 alin. (2) C. civ., care dă posibilitatea ofițerului de stare civilă să refuze înregistrarea prenumelor indecente, ridicole și a altora asemenea, de natură a afecta ordinea publică și bunele moravuri ori interesele copilului. Imaginarea unui exemplu în care prenumele copilului să afecteze bunele moravuri și ordinea publică, fără să lezeze în același timp și interesele copilului este destul de dificilă, întrucât efectele vătămătoare se produc în principal asupra persoanei care poartă acel prenume indecent sau ridicol, prin marginalizare sau socială. Altfel spus, prenumele care ultragiază bunele moravuri sau ordinea publică va prejudicia și interesele copilului, dar reciproca nu este valabilă, întrucât ar putea exista posibilitatea ca interesele copilului să fie lezate de prenumele care îi este atribuit, fără ca bunele moravuri sau ordinea publică să fie ofensate.⁴³ Conform opiniei noastre, limita impietării intereselor copilului ar fi fost suficientă, ea înglobând automat și criteriul bunelor moravuri și a ordinii publice.

Pornind de la cuprinsul art. 59 și art. 82 C. civ. ar rezulta că numele, cu cele două componente ale sale, este un drept subiectiv nepatrimonial.⁴⁴ Dar trebuie făcută distincția între dreptul la nume, care poate fi considerat un drept subiectiv nepatrimonial și numele propriu-zis, care este un atribut de identificare. Pentru ca persoana să poată beneficia de anumite efecte ale legii, ea trebuie să aibă un nume consemnat în actele de stare civilă, simpla posesie de stat fiind, în majoritatea cazurilor, insuficientă. De unde reiese că numele este un element obligatoriu de identificare a persoanei pentru ca legea să producă efecte în cazul respectivului individ. Este întrutotul adevărată această concluzie sau există persoane cărora legea le trece cu vederea lipsa numelui ori cel puțin a unuia dintre elementele acestuia?⁴⁵

Lipsa totală a numelui nu considerăm ca fiind o premisă verosimilă în care legea să își poată produce pe deplin efectele, cel puțin în cazurile în care trebuie parcurse anumite operațiuni de identificare.⁴⁶ Însă există situații în care unele cercuri (restrânse) de persoane nu au nume de familie, fără ca legea să le impună adoptarea unuia ori să își întrerupă eficiența juridică din acest motiv. Este cazul membrilor familiilor regale, în special al monarhilor, care sunt cunoscuți doar după prenume, făcându-se eventuale trimiteri la numele casei dinastice din care fac parte.

Elisabeta a II-a, Regina Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, nu are un nume de familie, fiind cunoscută doar după prenume, despre ea spunându-se că aparține Casei de Windsor.⁴⁷ Ceilalți membri ai familiei regale pot fi cunoscuți atât după numele casei regale, cât și după numele de familie, care nu se confundă între ele, iar înainte de 1917 aceștia nu purtau niciun nume de familie.⁴⁸ Regele George al V-lea a stabilit în 1917, odată cu schimbarea numelui casei regale în House of Windsor, ca membri familiei regale să folosească acest nume și ca nume de familie. Însă regulile acestea pot fi modificate de oricare suveran succesiv, dovada fiind că în 1960 Elisabeta a II-a împreună cu soțul său Prințul Philip, Ducele de Edinburgh, au decis ca descendenții lor direcți să poarte numele de Mountbatten-Windsor, reflectând și numele Prințului Philip.⁴⁹ Cu toate acestea, membri familiei regale care au titlul His/Her Royal Highness sau Prince/Princess nu au nevoie de numele de familie, însă dacă vreodată ar apărea necesitatea folosirii unuia, acela este Mountbatten-Windsor.⁵⁰ Doar că membrilor familiei regale le este îngăduit să poarte și numele teritoriale pe post de nume de familie. Spre exemplu, Prințul William, nepotul reginei, a purtat în colegiu numele de William Wales, pentru că tatăl său este Prințul Charles de Wales, dar când a acționat în instanță pe cei care au fotografiat-o pe soția sa topless, William s-a identificat cu patronimul Mountbatten-Windsor.⁵¹

Regele Mihai al României nu a avut un nume de familie, nici măcar după abdicarea de la tron, iar când lucra ca broker pe Wall Street, era cunoscut ca Michael King.⁵² Nici membri Familiei Regale a României, care poartă titlul de Alteță Regală, nu au dobândit vreun patronim, dar ei se pot folosi, potrivit „Normelor Familiei Regale,” de apelativul „al (/a) României”⁵³.

Exclusiv prin voința lor proprie, regii, în calitate de șefi ai casei regale căreia îi aparțin, pot schimba numele dinastiei. Regele Mihai a luat decizia în anul 2011 de a rupe legăturile istorice între Casa Regală a României și Casa Princiară de Hohenzollern, iar Casa Regală română nu mai poartă, din acel moment, numele de Hohenzollern-Sigmaringen, ci va fi cunoscută sub numele de Casa Regală a României.⁵⁴ Nu este un exemplu singular când un rege schimbă numele dinastiei sale. După cum aminteam în treacăt câteva paragrafe mai sus, Regele George al V-lea al Regatului Unit a modificat numele casei regale din care făcea parte, din Casa Regală de Saxa-Coburg-Gotha în Casa Regală

de Windsor. Schimbarea a fost stimulată de faptul că Regatul Unit era în război contra Germaniei, iar numele germanic al casei regale britanice nu se bucura de o mare popularitate în ochii poporului englez. Schimbarea numelui s-a făcut printr-o proclamație regală emisă în data de 17 iulie 1917.⁵⁵ Proclamația monarhului cu privire la numele familiei regale nu este obligatorie, întrucât nu face parte din dreptul pozitiv deci nu obligă juridic regii succesori și nici nu fixează un precedent care trebuie să fie respectat de aceștia.⁵⁶ Prin urmare, fiecare monarh are libertatea, de îndată ce urcă pe tron, să schimbe numele familiei regale după bunul său plac.

Poate și mai vizibilă este lipsa numelui de familie în cazul liderului suprem al Bisericii Catolice: odată ales papă, fostul cardinalul renunță la numele său complet și va purta pentru viitor prenumele (nou) pe care acesta și-l alege conform liberei sale voințe.⁵⁷ Numele papei se modifică în temeiul unei tradiții, care își găsește justificarea apelând la gestul lui Isus de a schimba numelui lui Simon în Petru, devenit apoi primul episcop al Romei, așadar primul papă. Nu există norme canonice care să impună o asemenea conduită.⁵⁸ Primul caz de schimbare a numelui s-a consemnat în anul 533 când noul ales papă, al 56-lea, avea numele unui zeu păgân, Mercurius, și a considerat oportun să renunțe la acesta, de vreme ce era capul Bisericii Creștine. Mercurius a optat pentru numele de Ioan al II-lea în amintirea predecesorului său, Papa Ioan I, a cărui moarte în temnițele din Ravenna ale regelui ostrogot Teodoric a fost considerată un martiriu.⁵⁹ Următorul papă care și-a ales un nume diferit de cel original a fost Ioan al III-lea, al 61-lea papă al Bisericii Catolice, iar apoi s-au succedat mai mulți papi care fie au rămas cu numele de botez, fie și-au ales un alt nume. Uzanța schimbării numelui nu era într-un totuș împământenită în anul 1555, când cardinalul Marcello Cervini degli Spannocchi devine Papa Marcellus al II-lea. Dar moartea sa la numai 22 de zile de la înscăunare și la vârsta de 54 de ani⁶⁰ s-ar putea să fi fost un imbold pentru succesorii săi într-un respectarea tradiției, de vreme ce Papa Marcellus al II-lea a fost ultimul care și-a păstrat numele de botez.

Cazurile amintite anterior îngăduie concluzia că există anumite persoane, deși numărul lor este restrâns, care nu au nume de familie, iar legea civilă nu le refuză recunoașterea ori aplicarea efectelor sale. Nu credem că legea civilă română i-ar refuza Papei Francisc recunoașterea calității de

suveran al Statului Cetății Vaticanului sau de șef al Sfântului Scaun doar pentru faptul că nu are un nume de familie. Monarhii și papa pot exclusiv printr-o declarație de voință să își schimbe numele, fără a fi necesare formalități administrative în acest sens. Se poate spune că libertatea lor de alegere a numelui este mai întinsă decât în cazul oricărui alt subiect de drept.

Cei care nu sunt monarhi și nici lideri ai Bisericii Catolice vor putea, la rândul lor, să își modifice numele în condițiile (mai restrictive) cuprinse în Codul civil și legislația conexasă. Articolul 84 alin. (1) prevede că numele de familie se modifică prin efectul schimbării stării civile. Filiația este un element al stării civile însă am discutat modul în care numele suferă de pe urma schimbării filiației când am abordat dobândirea numelui de familie.

O altă ipoteză în care numele este modificat de transformarea stării civile este căsătoria. Soții pot efectua un număr maxim de patru combinații cu privire la numele ce urmează a-l purta pe durata mariajului: păstrarea numelui dinaintea căsătoriei, preluarea numelui oricărui dintre ei sau numele lor reunite ori păstrarea numelui de dinaintea căsătoriei de un soț și preluarea numelor lor reunite de celălalt soț. Indirect, odată cu alegerea numelui soților, aceștia își exercită și libertatea de alegere a numelui copiilor care se vor naște în familia lor, fie că aleg un nume comun, care va fi transmis întocmai copiilor, fie că adoptă nume de familie diferite și își lasă deschisă, pentru mai târziu, opțiunea asupra numelui copiilor. Libertatea soților de a-și alege numele este o aplicație a libertății căsătoriei: nu doar că persoanele sunt libere să aleagă dacă se căsătoresc sau nu ori cu cine se căsătoresc, ci și numele pe care îl vor purta pe durata căsătoriei. Legea română nu impune soților numele pe care să îl poarte, deși au existat legislații care conțineau astfel de prescripții.⁶¹

Prenumele, ca regulă, nu se modifică în urma schimbării stării civile, de aceea stabilirea filiației, tăgada paternității, contestarea filiației nu influențează prenumele copilului, la fel cum nici căsătoria, desfacerea, încetarea sau anularea căsătoriei nu determină schimbarea prenumelui soților sau a foștilor soți.⁶² Prin excepție, art. 473 alin. (3) C. civ. instituie posibilitatea modificării prenumelui adoptatului de instanța care încuviințează adopția dacă există motive temeinice, cererea adoptatorului și consimțământul copilului care a împlinit vârsta de 10 ani. Încetarea adopției face ca adoptatul să revină la prenumele purtat anterior, însă poate să solicite instanței menținerea

pre numelui avut pe durata adopției.⁶³ Posibilitatea cea mai la îndemână prin care se poate schimba prenumele rămâne parcurgerea procedurii administrative (deci extrajudiciare) a modificării numelui.

În doctrină a fost consacrată sintagma „modificarea numelui de familie” pentru a determina transformările care afectează numele ca urmare a metamorfozei stării civile și noțiunea de „schimbare” pentru referirile la procedura administrativă.⁶⁴ Articolul 85 din Codul civil reglementează posibilitatea cetățenilor români de a-și schimba pe cale administrativă numele de familie și prenumele sau numai unul dintre acestea. Curios este că dispoziția citată face trimitere la cetățenii români, excluzând astfel, cel puțin aparent, cetățenii străini și apatrizii, chiar dacă aceștia și-au înregistrat, potrivit art. 4 din Legea nr. 119/1996,⁶⁵ actele și faptele de stare civilă în aceleași condiții ca cetățenii români. Conform art. 2 C. civ., dispozițiile codului reglementează raporturile patrimoniale și nepatrimoniale dintre persoane, ca subiecte de drept civil. Explicația a ceea ce codul înțelege prin subiecte de drept nu aduce foarte multe lămuriri în plus, de vreme ce art. 25 C. civ. prevede că acestea sunt persoanele fizice și juridice. Totuși, prevederile menționate sunt suficiente pentru a observa că normele civile privesc nu cetățenii, în sensul de persoane cărora legea le condiționează recunoașterea drepturilor și libertăților de cetățenia pe care o au, ci persoanele fizice sau juridice, fără cerințe de cetățenie ori naționalitate. Articolul 27 din Codul civil ar putea sugera că nu există diferențe de tratament între regimul aplicabil cetățenilor români și celor străini sau apatrizilor, dar asimilarea nu este totală de vreme ce ea este făcută „în condițiile legii.” Legea poate așadar să excludă în mod specific cetățenii străini și apatrizii de la recunoașterea unor drepturi și libertăți rezervate cetățenilor români, dar în acest sens este indispensabilă dispoziția expresă de neaplicare a legii acestor persoane. Cum în privința schimbării numelui nu există prevedere specială de exceptare a cetățenilor străini de la posibilitatea parcurgerii procedurii administrative,⁶⁶ nu există argumente care să sprijine ideea că doar cetățenii români s-ar bucura de șansa schimbării numelui în acest mod.

Persoana care intenționează să își schimbe numele va parcurge procedura administrativă prevăzută de O. G. nr. 41/2003.⁶⁷ În primul rând, trebuie să existe motive temeinice pentru a se solicita schimbarea numelui, iar art. 4 din același act normativ enumeră exemplificativ motivele temeinice

[alin. (2)], respectiv justificate [alin. (3)] în baza cărora se poate formula cererea. Este de necontestat faptul că libertatea de schimbare a numelui se mulează pe întinderea sensului motivelor temeinice sau justificate, care rămâne greu de întrezărit. Prin raportare la exemplele cuprinse în lege se va decide, în fiecare caz în parte, dacă temeiurile invocate sunt suficient justificate pentru admiterea cererii.

Alegerea numelui ce urmează a fi purtat ulterior schimbării pe cale administrativă se bucură o libertate deplină, în principiu, întrucât legea nu stabilește în mod explicit care ar fi îngrădirile opțiunii pentru noul nume.⁶⁸ Va trebui însă noul nume să nu fie indecent, ridicol sau de natură a afecta ordinea publică, bunele moravuri sau interesele celui care poartă numele? Când am răspuns anterior la aceeași întrebare ridicată în materia stabilirii de către primar a numelui copilului găsit răspunsul a fost că el va trebui să se supună acestor limitări a libertății sale. Dar în cazul părinților și al primarului libertatea de alegerea a numelui se exercită asupra copilului, care nu poate singur să își stabilească numele. De aceea legea trebuie să vegheze interesul acestuia. Însă pentru schimbarea numelui pe cale administrativă, cel puțin pentru cazul majorului capabil, considerăm că dispozițiile art. 84 alin. (2) C. civ. nu sunt aplicabile. Nu se justifică în niciun fel grija autorității publice pentru interesele titularului cererii de schimbare a numelui, deoarece acesta singur poate să și le păzească. Cât despre ordinea publică și bunele moravuri, considerăm că atâta vreme cât legea nu investește autoritatea publică ce are competența soluționării cererii de schimbare a numelui cu atribuții de poliție publică, nu se poate susține că aceasta ar putea respinge solicitarea purtării unui nume care ar atenta la aceste valori.

Libertatea de alegere a numelui cunoaște așadar o manifestare plenară în situația schimbării pe cale administrativă. Limitele care o strung sunt condițiile cerute pentru admisibilitatea cererii și anume temeinicia și justificarea motivelor pe care se sprijină. Posibilitatea schimbării numelui pe cale administrativă dă voinței părților o pondere atât de însemnată, încât parcurgând această procedură toți indivizii se pot considera analogi monarhilor. Cu mențiunea că libertatea de schimbare a numelui este controlată administrativ, întrucât statul nu dorește să schimbe numele unei persoane doar pe bază de declarație.

Bilanțul analizei libertății de alegere a numelui este că starea civilă nu explică această libertate, ci colectează beneficiile juridice ale posibilității de a alege numele. Libertatea părinților de a stabili numele copilului există oricare ar fi starea civilă. Schimbarea stării civile prin căsătorie nu duce automat la modificarea numelui, ci transformarea poate avea loc doar în temeiul voinței independente a soților. Antipodul căsătoriei, divorțul, are ca efect reversia stării civile a foștilor soți și modifică în principiu numele comun avut pe parcursul mariajului, dacă soții nu au convenit să și-l păstreze. Astfel rezultă că elementele stării civile asigură cercetarea libertății de alegere a numelui, dar nu o generează. Legea recunoaște un anumit efect circumstanțial libertății de a alege numele în anumite conjuncturi care sunt administrative. Nu interesează delimitarea administrativă a libertății, ci eficiența ei administrativă: certificatul (de naștere sau de căsătorie) care conține numele este eliberat după emiterea actului de stare civilă, conform art. 10 din Legea nr. 119/1996. Libertatea nu are o forță eponimă, de aceea am constatat tocmai contrariul, lipsa libertății, atunci când numele este impus de lege prin efectul filiației. Schimbarea numelui pe cale administrativă s-ar putea să fie, din punct de vedere administrativ, un drept și nu o libertate. Pentru că pe cale administrativă persoana poate să dispună de drepturi și nu de libertăți. Administrativ se instrumentează, spre exemplu, dreptul persoanei de a construi și nu libertatea de a construi, ce poate fi discutată în cadrul dreptului de proprietate. Libertatea de alegere a numelui s-ar ilustra în cazul schimbării pe cale administrativă prin intermediul dreptului subiect de schimbare a numelui. Concluzia, care prinde un contur din ce în ce mai puțin confuz este că libertatea nu poate fi cuantificată juridic.

IV. Libertatea de alegere a domiciliului

Alături de nume, domiciliul și reședința sunt elemente de identificare ale persoanei fizice care ajută la stabilirea identității persoanei prin localizarea sa în spațiu.⁶⁹ În cazul persoanei juridice nu se discută despre domiciliu sau reședință, ci despre sediul principal sau secundar, conform art. 227 C. civ. Constituția României consfințește libertatea de stabilire a domiciliului prin art. 25 alin. (2),⁷⁰ iar Codul civil reia libertatea de alegere a domiciliului în

cuprinsul art. 86 alin. (1).⁷¹ Se observă din nou, ca în cazul reglementării libertății de schimbare a numelui, grija Codului civil față de cetățenii români și nu față de persoane, în general. Urmând tiparul înfățișat în cazul libertății de schimbare a numelui, dispozițiile referitoare la domiciliu vor fi aplicabile și cetățenilor străini și apatrizilor, cu atât mai mult când aceștia sunt cetățeni ai Uniunii Europene și se bucură de liberă ședere pe teritoriul oricărui stat membru. Însă indiferent de libertatea de mișcare ori de stabilire pe care o au cetățenii străini și apatrizii, Codul civil are ca arie de reglementare raporturile dintre privați, motiv pentru care ar fi de preferat abandonarea referirii la „cetățenii români” din art. 86 și înlocuirea sintagmei cu „persoanele.”

Domiciliul este locul unde persoana fizică declară că își are locuința principală, caracterizat de unicitate, permanență și fixitate, iar reședința este locul declarat al locuinței secundare, fiind de asemenea unică, însă temporară și poate mai înclinată spre schimbare decât domiciliul. Dreptul francez nu cunoaște reședința ca locuință secundară a persoanei, ci legiuitorul modern utilizează termenul de „résidence habituelle ou principale” ca sinonim al domiciliului în alte ramuri ale dreptului, preferând-o în încercarea de a evada din incertitudinea pe care o comportă trasarea elementelor *factum* și *animus* ale domiciliului.⁷²

Reședința specifică dreptul român a fost inventată de regimul comunist ca un mod de a controla populația cunoscând în permanență orice modificare a locuinței „cetățenilor.”⁷³ Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1153/1950⁷⁴ impunea obligația persoanelor care își modifică domiciliul în raza aceleiași localități sau a altei localități să se prezinte la miliție pentru a obține mutația și, respectiv, pentru a fi înregistrați. Cei care plecau pentru un anumit termen din localitatea unde își aveau domiciliul într-o altă localitate trebuiau, conform art. 24 din H. C.M. nr. 1153/1950, „să se prezinte în termen de 2 zile de la sosire la unitatea de miliție pe raza căreia vor avea reședința pentru a fi înregistrați ca flotanți.” Pe lângă intenția de supraveghere și limitare a mișcării populației, se urmărea și controlarea accesului în anumite orașe denumite inițial „centre aglomerate,” iar apoi „orașe mari.” Legea nr. 670/1964⁷⁵ prevedea că stabilirea în București și în orașele considerate centre aglomerate se putea face numai pe bază de dovadă de rămânere în localitatea respectivă, eliberată de autoritățile polițienești, în cazurile și condițiile prevăzute prin decizia Ministerului Afacerilor Interne și valabilă numai însoțită de buletinul de înscriere la biroul

populației. Decretul nr. 68/1976⁷⁶ permitea accesul în orașele mari doar celor care urmau a fi „încadrați în muncă” acolo și unor membri ale familiilor acestora, dacă erau îndeplinite un nou set de condiții restrictive ori a minorilor aflați în întreținerea persoanei care locuia în orașul mare. Statul comunist își crea pârghiile normative necesare stăpânirii unui eventual exod al populației care ar fi depășit capacitatea sa organizatorică.

Marșul regimului spre controlul domiciliului cetățenilor a continuat prin adoptarea Legii nr. 5/1971,⁷⁷ care impunea obligația efectuării mențiunii stabilirii reședinței și cazurile în care se putea admite cererea, limitându-le la motive care țineau de locul de muncă sau de studii și de intenția de mutare a membrilor familiei sau a persoanelor aflate în îngrijirea celui plecat la muncă sau studii în altă localitate decât cea de domiciliu. Era interzisă găzduirea unei persoane care nu avea înscrisă în actul de identitate mențiunea de schimbare a reședinței după împlinirea termenelor pentru aceasta, fapta constituind contravenție. Tot contravenție era și neîndeplinirea obligației de a se prezenta la organul de miliție pentru a cere înscrierea mențiunii că persoana locuiește pentru o perioadă mai mare de 5 zile la altă adresă decât cea a domiciliului. Legea nr. 51/1971 a rămas în vigoare până în 1996 când a fost înlocuită de Legea nr. 105/1996,⁷⁸ care a păstrat sancțiunea contravențională prevăzută anterior. Chiar și după abrogarea Legii nr. 105/1996, prin O. U.G. nr. 97/2005,⁷⁹ contravenția a supraviețuit până la modificarea Ordonanței prin Legea nr. 290/2005⁸⁰ pentru aprobarea acesteia. Obligația de a cere menționarea stabilirii reședinței persoanei care locuiește mai mult de 15 zile la adresa la care are locuința secundară există *de lege lata*, însă nu are o sancțiune specifică. Am ilustrat parcursul legislativ al reședinței pentru a demonstra dificultatea debarasării de automatismul preluării unor concepte juridice moștenite din legislația unui sistem persecutor, mai ales atunci când legiuitorul nu este preocupat de identificarea finalității pentru care s-a legiferat anterior într-un anume fel. Reședința este o fosilă opresivă a poliției politice, care nu are nicio întrebuințare actuală, futilitatea ei fiind dovedită tocmai de existența obligației lacunare de sancțiune a declarării stabilirii. Legea română, și în special Codul civil ar trebui să renunțe la reglementarea reședinței și la orice referiri la aceasta, deoarece este superfluă și a fost menținută numai dintr-un reflex de aviditate normativă cauzat de superficialitatea procesului legislativ.

Dar atâta vreme cât există în dreptul pozitiv, reședința nu poate fi trecută cu vederea. Pentru acest motiv referirile ce urmează a fi făcute cu privire la domiciliu vor fi considerate aplicabile întocmai și în cazul reședinței, întrucât din perspectiva libertății de alegere nu există diferențe majore între cele două.

Din punct de vedere cronologic, persoana dobândește dreptul la domiciliu din chiar momentul nașterii sale. A afirma că tot atunci capătă libertatea de stabilire a domiciliului este o susținere cel puțin pripită, întrucât legea îi stabilește un domiciliu „de împrumut” – până la dobândirea capacității depline de exercițiu – la părinții săi sau la acela dintre părinți la care el locuiește în mod statornic ori la tutorele, după caz. Libertatea alegerii domiciliului se lovește de prima sa limită: domiciliul legal. Indiferent dacă este vorba despre persoanele lipsite de capacitate de exercițiu sau despre persoane capabile (cum ar fi cel dispărut care va avea domiciliul legal la curatorul stabilit), când legea impune locul unde acele persoane vor fi considerate că au locuința principală, libertatea nu există.

Minorul devenit capabil juridic sau majorul scos de sub interdicție este liber să își stabilească domiciliu după bunul său plac și să își schimbe liber domiciliul în țară sau în afara ei, fără nicio constrângere, dacă se face abstracție de considerentele de natură penală, ca o prelungire a libertății de mișcare.⁸¹ Libertatea de mișcare este ignorată de dreptul civil, fiind cunoscută doar indirect, în analiza problemei obligației unei persoane de a alege între un beneficiu, bunăoară o liberalitate, și libertatea de a alege locul unde vrea să locuiască.⁸² Domiciliul este corelat cu libertatea de a circula, dinamică și cu libertatea de a se stabili, reversul static al libertății locomotorii; de fapt, când se dorește îngrădirea libertății de mișcare se reglementează domiciliul și reședința. Dacă există dreptul la domiciliu înseamnă că libertatea alegerii și schimbării domiciliului nu poate fi decât o conceptualizare juridică a posibilității de statornicire. Dreptul subiectiv la domiciliu reprezintă proiecția juridică a libertății de stabilire. De ce ignoră dreptul civil libertatea de mișcare și se preocupă doar de dimensiunea ei statică? Înseamnă aceasta că libertatea de mișcare nu există ori că dreptul civil refuză să recunoască o astfel de libertate? Nicidecum nu poate fi acesta răspunsul, libertatea de a merge și de a veni dăinuie nestingherită de inexistența unei dispoziții legale care să o conțină. Dezlegarea se

află în aceea că dreptului civil nu îi este utilă libertatea de mișcare, iar confirmarea acesteia ar fi de prisos. În schimb limitarea acestei libertăți are însemnătate, de pildă pentru comunicarea unor acte de procedură,⁸³ pentru convocarea anumitor persoane,⁸⁴ pentru determinarea instanței competente,⁸⁵ pentru stabilirea locului deschiderii moștenirii⁸⁶ sau al plății⁸⁷ ori ca o condiție pentru a avea o anumită calitate⁸⁸ ș.a. Dacă libertatea există fără a fi necesară consacrarea ei legislativă, pare a se desprinde ideea că dreptul nu instituie libertatea, ci eventual o restrânge. Concluzia este valabilă și în alte ramuri ale dreptului: dreptul de la libera circulație și stabilire pe teritoriul statelor membre ale Uniunii Europene instituită prin art. 20 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene⁸⁹ nu face altceva decât să descătușeze libertatea de mișcare, ce fusese restrânsă prin normele referitoare la imigrare, din sistemele de drept naționale ale statelor membre. Prin dreptul la libera circulație se exprimă juridic libertatea de mișcare, ce ne poate îndreptăți să credem că, în general, prin drepturile subiective libertatea devine vizibilă în ochii legii.

V. Caracteristicile generale ale libertăților cu efecte extrapatrimoniale

Libertățile cu efecte extrapatrimoniale prezentate anterior nu acoperă totalitatea ipostazelor libertății din Codul civil. Am analizat succint libertatea de a dispune de sine însuși împreună cu drepturile personalității, libertatea de alegere a numelui și de stabilire și schimbare a domiciliului. Pe lângă cele deja trecute în revistă, mai există libertatea de exprimare, libertatea căsătoriei, libertatea de a avea copii și nu este exclusă posibilitatea identificării și a altor ilustrări ale libertății cu efecte extrapatrimoniale. Concluziile analizei unora dintre libertățile cu urmări extrapatrimoniale sunt aplicabile întregii categorii și ar trebui să fie suficiente pentru a permite remarcarea caracteristicilor generale ale acestui tip de libertăți, pe baza cărora să poată fi construită în final o definiție.

Rezumând concluziile parțiale ale dezbaterii aplicate fiecărei libertăți, se pot desprinde un set de caracteristici susceptibile de generalizare ale libertăților extrapatrimoniale. Prima însușire generală a libertății este că oferă subiecților

de drept anumite posibilități care au conținut vag, general determinat, fără a exista un corespondent obligațional care să i se impună unui subiect pasiv anume determinat. Libertatea apare în antiteză cu drepturile subiective, a căror componentă este certă, oferind titularului o poziție din care poate dicta un anumit comportament subiectului pasiv. Legea recunoaște un element circumstanțial acestei posibilități, cum este cazul libertății de stabilire a numelui în anumite împrejurări care sunt administrative. De aici decurge a doua caracteristică generală a libertății, aceea că posibilitatea oferită de libertate nu are o încărcătură juridică *de plano*, neexistând posibilitatea cuantificării juridice a libertății. A treia trăsătură este că libertatea se înfățișează juridic dispersată în conținutul unor drepturi subiective. Libertatea nu este, *per se*, o chestiune juridică, ci un principiu suprajuridic, care se transfigurează în sfera juridică prin intermediul drepturilor subiective, care sunt umbra proiecției libertății, ca în peștera lui Platon. De unde rezultă că libertatea se manifestă concret și dreptul subiectiv este un criteriu de vizionare a libertății. Spre deosebire de libertatea filosofică, economică etc., libertatea juridică se ipostaziază specific, în drepturi subiective, dar trebuie să se plaseze într-un unghi în care este vizibilă pentru lege. Cum? Prin intermediul drepturilor subiective care o oglindesc. Tangibilitatea libertății juridice este tot atât de întinsă pe cât este dreptul subiectiv care o conține. Libertatea de mișcare, dată anterior ca exemplu de libertate conținută în TFUE, se exprimă prin dreptul de deplasare, adică izvorul de drept permite posibilitatea de a merge și de a veni pe teritoriul statelor membre. Libertatea conjugală se exprimă printr-un drept, acela de a încheia o căsătorie cu respectarea tuturor cerințelor impuse de lege. Astfel că dacă un principiu conținut de dreptul pozitiv dă naștere unui drept subiectiv, acela va putea fi considerat o libertate, iar, dacă nu, generează un drept subiectiv, este orice altceva, dar nu o libertate.

Libertatea individuală, zisă extrapatrimonială, de care ne-am ocupat aici ar putea fi înțeleasă ca regulă și putere de a alege o anumită conduită concretă; ea putându-se desfășura și în lipsa unui subiect corespondent (pasiv), inclusiv atunci când un altul suportă anumite consecințe. Juridic, libertatea se valorificată efectiv prin drepturile civile, care o și reifică tehnic. Juridic, libertatea e azimutul care orientează deopotrivă dreptul (obiectiv) și drepturile (subiective).

Concluzie

Cunoscând aceste aspecte, putem acum răspunde la întrebarea ridicată anterior cu privire la eventuala clasificare a drepturilor personalității ca libertăți, câtă vreme am argumentat că acestea nu sunt drepturi subiective. În urma catalogării dreptului subiectiv ca proiecție juridică a libertății, răspunsul ne va fi dat de existența sau inexistența unor drepturi subiective generate de aspectele atașate personalității. După cum am arătat deja, ele însele nu îndeplinesc condițiile pentru a fi considerate drepturi subiective și astfel de drepturi apar abia după ce s-a creat un prejudiciu valorii sociale respective. Doar că dreptul subiectiv de a solicita repararea prejudiciului nu apare ca fiind generat de atributele personalității, ci de răspunderea pe care o implică atingerea vieții, imaginii sau altor valori specifice persoanei. Dar cum răspunderea este un mecanism conglomerat care nu se bazează decât în mică măsură pe existența unui drept subiectiv, urcând în aval pe firul răspunderii se ajunge la nimic. Pentru că nu există dreptul subiectiv la viață, ci este suficient ca viața să existe pentru ca răspunderea să fie declanșată. Nici măcar interdicția de a aduce atingere vieții nu este necesară pentru ca instituția răspunderii să poată intra în scenă dacă viața unei persoane este amenințată sau lezată.

Atâta vreme cât calitățile personalității nu generează drepturi subiective, rezultă că ele nu sunt libertăți. Astfel că există elemente extrapatrimoniale care țin de persoană și care nu sunt nici drepturi și nici libertăți. Temeiul apariției acestora în dreptul civil lipsește, însă existența lor nu poate fi ignorată. Drepturile personalității reprezintă resturi care depășesc atât sita drepturilor subiective, cât și a libertăților, fiind necesară plasarea lor într-o altă categorie, nenumită încă.

Deși decizia noastră de a marginaliza acele instrumentele asemănătoare libertăților care sunt strâns legate de drepturile personalității, cum ar fi „libertatea” de a dispune de sine însuși, poate părea bizară, ea este sprijinită de modul lor de exprimare în Codul civil. Drepturile personalității nu respectă tiparul libertăților, adică nu se transpun în cuprinsul Codului civil prin drepturi subiective. Desigur că ele oferă titularului anumite prerogative sau posibilități, dar acestea nu sunt drepturi subiective, după cum am demonstrat anterior. Apare astfel întrebarea: ce sunt drepturile personalității?

Drepturile personalității reprezintă instrumente juridice care alcătuiesc o categorie distinctă de drepturi civile, juxtapusă categoriilor clasice ale drepturilor reale, de creanță și potestative. Aceste instrumente sunt preluări fidele ale drepturilor fundamentale specifice altor ramuri de drept, transpuse în dreptul civil în scopul conceptualizării unor valori sociale, cum ar fi viața, integritatea fizică și morală a persoanei ș.a. Finalitatea conceptualizării este intenția de a imprima o turnură practică mecanismului sancționator și reparatoriu declanșat de eventuala lezare a respectivelor valori sociale. În urma implementării drepturilor fundamentale în Codul civil, natura acestora nu s-a schimbat și nu a devenit proprie dreptului civil, ci a fost împrumutată, împreună cu însuși drepturile fundamentale adoptate, din alte ramuri de drept. De aceea, modul de abordare a categoriei drepturilor fundamentale manifestate în dreptul civil trebuie făcută abandonând instrumentele specifice aceste discipline și folosind conceptele caracteristice ramurii din care drepturile fundamentale au fost preluate.

* *Avocat în Baroul Maramureș, doctorand al Școlii doctorale de Drept a Universității Babeș-Bolyai, contact: dumitru.balea@law.ubbcluj.ro.*

¹ Lord Acton o numește „fructul delicat al unei civilizații mature” când face referire la originea libertății în Atena, în urmă cu mai mult de 2460 de ani, John Emerich Edward DALBERG-ACTON, *Despre libertate*, Ed. Institutul European, Iași, 2000, p. 47.

² Zygmunt BAUMAN, *Libertatea*, Ed. DU Style, București, 1998, p. 36.

³ „Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi folosesc. Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate zidesc,” (I Corinteni 10, 28).

⁴ „Libertatea este dreptul de a alege: dreptul de a crea pentru sine însuși alternativa alegerii. Fără posibilitatea alegerii și exercițiul acesteia omul nu mai este om, ci un organ, un instrument, un lucru.” Laurence Johnston PETER, *PETER's Quotation*, Bantam Books, New York, 1977, p. 199, *apud* Budd J. HALLBERG, *Return to First Principles*, 2nd edition, Author House, Bloomington, 2012, p. 106.

⁵ Anthony BURGESS, disponibil la: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Portocala_mecanică_\(film\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Portocala_mecanică_(film)) data ultimei accesări: 20.09.2017.

⁶ „Bunătatea trebuie să vină din interior.” *Ibidem*, data ultimei accesări: 20.10.2017

⁷ „Libertatea este condiția în care drepturile unei persoane asupra corpului său și a bunurilor sale nu sunt invadate, agresate.” Murray ROTHBARD, *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, Collier Macmillan Publishers, New York, 2002, p. 41.

⁸ Isaiah BERLIN, *Două concepte de libertate în Patru eseuri despre libertate*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 204.

⁹ Isaiah BERLIN, *op.cit.*, p. 213.

¹⁰ Isaiah BERLIN, *op.cit.*, p. 210.

- ¹¹ Până și în regimuri guvernamentale ca cel al Statelor Unite ale Americii, în care sistemul checks and balances oferă posibilitatea unui control efectiv între puterile statului, libertatea juridică este determinată de libertatea politică. Potrivit legislației Statele Unite ale Americii, un judecător federal poate bloca un ordin executiv al președintelui, cum a fost cazul Ordinului Executiv nr. 13769/2017 emis de Președintele SUA, Donald TRUMP (Executive Order Protecting the Nation from Foreign Terrorist Entry into the United States, emis în 27.01.2017, disponibil la: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-protecting-nation-foreign-terrorist-entry-united-states/>, data ultimei accesări: 21.09.2017. Judecătorul federal a statuat că ordinul ar putea înfrânge constituția sau alte legi suspendând implementarea efectelor sale. Însă ordinul executiv nu constituie un edict sau o lege ale căror dispoziții instanța nu ar putea să le ignore, fiind constrânsă la respectarea lor. Pentru detalii pe marginea acestui subiect, a se vedea Orin KERR, *Four federal judges issue orders blocking parts of TRUMP's executive order on immigration*, disponibil la: https://www.washingtonpost.com/news/volokh-conspiracy/wp/2017/01/29/four-federal-judges-issue-orders-blocking-parts-of-trumps-executive-order-on-immigration/?utm_term=.f8fb92dff87b data ultimei accesări: 22.09.2017.
- ¹² Paul VASILESCU, *Despre principiile fundamentale ale dreptului – interviu*, disponibil la: <https://www.juridice.ro/287244/interviu-paul-vasilescu-despre-principiile-fundamentale-ale-dreptului.html> data ultimei accesări: 22.09.2017.
- ¹³ *The Declaration of Independence*, U.S., 1776. Textul integral al declarației, disponibil la: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>, data ultimei accesări: 09.11.2017.
- ¹⁴ From Thomas JEFFERSON to James MADISON, 30 ianuarie 1787, disponibil la: <https://founders.archives.gov/?q=Volume%3AJEFFERSON-01-11&s=1511311112&r=95>, data ultimei accesări: 09.11.2017.
- ¹⁵ Asupra originii pasajului citat, atribuit lui Thomas JEFFERSON, există în continuare neclarități. În scrierile lui Thomas JEFFERSON nu a fost găsit un fragment identic sau asemănător, ci doar o variațiune mai îndepărtată în scrisoarea trimisă în 08 ianuarie 1825 lui William SHORT, disponibil la: <https://founders.archives.gov/documents/JEFFERSON/98-01-02-4848>, data ultimei accesări: 09.11.2017. De aceea, se consideră că cel mai probabil sursa citatului se găsește într-o serie de dezbateri asupra socialismului publicate în 1914 de către John Basil BARNHILL, disponibil la: https://www.monticello.org/site/jefferson/when-government-fears-people-there-liberty-spurious-quotation#footnote5_c0q33au, data ultimei accesări: 09.11.2017.
- ¹⁶ *Atlantic Charter*, 14 august 1941. Textul integral al cartei, disponibil la: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_16912.htm, data ultimei accesări: 17.02.2018. Deși visele pacifiste ale celor doi lideri par fermecătoare, nu trebuie să ne lăsăm furați de mirajul unor discursuri frumos ticluite. Nu după foarte mult timp, Winston CHURCHILL și Franklin Delano ROOSEVELT au semnat Pactul de la Yalta cu Iosif Vissarionovici Stalin și chiar dacă le acordăm scuza naivității, aceasta nu îi poate absolve întru totul. Dar poate mai demistificatoare a imaginii lui Winston CHURCHILL de „apostol al libertății” ar trebui să fie declarația sa expresă că principiile Cartei Atlantice nu se vor aplica Indiei, vezi SHASHI THAROOR, *Inglorious Empire: What the British Did to India*, Ed. Scribe, Melbourne/London, 2017, p. 136.
- ¹⁷ „[...] libertatea față de teamă, care, transpusă la nivel mondial, înseamnă o reducere la nivel global a armamentului într-o asemenea măsură și într-o manieră atât de aprofundată, încât nicio națiune nu va putea comine un act de agresiune fizică asupra oricărui vecin – oriunde

- în lume.” Franklin Delano ROOSEVELT, *State of the Union Address*, 06 ianuarie 1941. Înregistrarea discursului și transcriptul acesteia, disponibile la:
<http://www.americanrhetoric.com/speeches/fdrthefourfreedoms.htm>,
data ultimei accesări: 19.02.2018.
- ¹⁸ Julius STONE, *Peace Planning and the Atlantic Charter*, în *The Australian Quarterly*, vol. 14, no. 2, 1942, p. 19.
- ¹⁹ Stanislaw STRONSKI, *The Atlantic Charter*, Ed. Mayflower Press, St. Albans, 1943, p. 14.
- ²⁰ ”Considerând că ignorarea și disprețuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie care revoltă conștiința omenirii și că făurirea unei lumi în care ființele umane se vor bucura de libertatea cuvântului și a convingerilor și vor fi eliberate de teamă și mizerie a fost proclamată drept cea mai înaltă aspirație a oamenilor.”
- ²¹ Paul VASILESCU, *Relativitatea actului juridic civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 38, nota de subsol nr. 3.
- ²² Gérard CORNU, *Vocabulaire juridique*, 2e édition, Ed. Quadrige/PUF, Paris, 2001, p. 548.
- ²³ Philippe MALAURIE, Laurent AYNÈS, *Les personnes. Les incapacités*, 5e édition, Ed. Cujas, Paris, 1999, p. 125-135; Gérard CORNU, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 12e édition, Ed. Montchrestien, Paris, 2005, p. 216.
- ²⁴ În scopul optimizării metodei de lucru, precizăm că orice referire la un text legislativ făcută fără indicarea denumirii actului normativ va fi considerat a face trimitere la Legea nr. 287/2009 privind C. civ., publicată în M.Of. al României nr. 511 din 24 iulie 2009, cu modificările și completările ulterioare.
- ²⁵ Pentru opinia conform căreia persoana ar avea asupra corpului uman un drept de proprietate atipic, iar produsele și componentele corpului uman sunt apropiabile și pot fi privite ca bunuri, a se vedea Frederic ZENATI-CASTAING, Thierry REVET, *Manuel de droit des personnes*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 2006, p. 239.
- ²⁶ Coroborate cu dispozițiile art. 144 și 145 din Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății, publicată în M.Of. nr. 372 din 28 aprilie 2006, cu modificările și completările ulterioare.
- ²⁷ Philippe MALAURIE, *Droit civil. Les personnes*, 6e édition, Ed. Defrénois, Paris, 2012, p. 112.
- ²⁸ Reglementarea drepturilor personalității a fost introdusă și în codurile civile ale altor state europene care au constituit un model pentru C. civ. român. Spre exemplu, în C. civ. francez au fost introduse articolele de la 16 la 16-14 printr-o serie de legi succesive: Loi n° 94-653 du 29 juillet 1994, JORF 30 juillet 1994 ; Loi n° 2004-800 du 6 août 2004, JORF 7 août 2004 ; Loi n° 2008-1350 du 19 décembre 2008, JORF 20 décembre 2008 ; Loi n° 2011-814 du 7 juillet 2011, JORF 8 juillet 2011 ; Loi n° 2016-731 du 3 juin 2016, JORF 4 juin 2016.
- ²⁹ CEDO a fost ratificată de Parlamentul României prin Legea nr. 30 din 18 mai 1994 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și a protocoalelor adiționale la aceasta convenție, publicată în M.Of. al României nr. 35 din 31 mai 1994. DUDO a fost asumată de România prin aderarea la ONU, acceptată prin Rezoluția A/RES/1955 (X) a Adunării Generale a ONU.
- ³⁰ Ion DELEANU, *Instituții de drept constituțional*, Ed. C.H. Beck, București, 2004, p. 219-223; Radu CHIRIȚĂ, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii și explicații*, ediția a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 33-35. Potrivit art. 11 din Constituție tratatele și convențiile internaționale ratificate în domeniul dreptului fac parte din dreptul intern, iar conform art. 20, dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care România este parte și legile interne, au prioritate reglementările internaționale.

³¹ A se vedea *supra*, p. 6-7.

³² „Aujourd'hui, beaucoup de désirs deviennent, abusivement, de nouveau droits de l'homme : des créances sans débiteur.” Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 100.

³³ „En agissant, une personne peut acquérir des droits : par exemple, un droit de propriété ou de créance. À côté de ces droits qu'elle acquiert, elle possède aussi un certain nombre de prérogatives qui lui sont innées, du seul fait qu'elle est une personne humaine ; ces prérogatives ne résultent pas de son activité, car elle les acquiert au berceau. Elles sont appelées « droit de l'homme et du citoyen » lorsqu'elles ont pour objet de limiter les pouvoirs de l'État. On les qualifie « droit de la personnalité » lorsqu'elles interviennent dans les rapports entre particuliers ; elles signifient que toute personne a droit au respect par le tiers de sa liberté et de son intégrité physique et morale.” Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 97. Din această abordare a drepturilor personalității, autorul pare să încline a considera că acestea formează o categorie distinctă de drepturi, complementară drepturilor reale, de creanță și potestative. Însă mergând mai departe, autorul le numește drepturi de creanță fără debitor, a se vedea *ibidem*, p. 100.

³⁴ Spre exemplu, art. 144-152 din Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății, publicată în M. Of. nr. 372 din 26 aprilie 2006, republicată, reglementează condițiile de prelevare și transplant a organelor de la persoane aflate în viață. Regulile de prelevare a organelor de la cadavre sunt instituite prin Legea nr. 104/2003 privind manipularea cadavrelor umane și prelevarea organelor și țesuturilor de la cadavre în vederea transplantului publicată în M. Of. nr. 222 din 3 aprilie 2003, republicată.

³⁵ Fără îndoială că și în prezența mijloacelor specifice de apărare destinate drepturilor nepatrimoniale (art. 252-257 C. civ.) care tind spre o reparație la rândul ei nepatrimonială, răspunderea pecuniară va opera în continuare. Art. 253 alin. (4) prevede expres acest lucru, însă, chiar și în lipsa acestui text, răspunderea patrimonială putea fi angajată pentru prejudicierea drepturilor nepatrimoniale.

³⁶ CEDO a considerat legitimă condamnarea practicilor sado-masochiste numai în măsura în care victima nu și-a dat acordul, CEDO, 17 févr. 2015, K.A. și A.D. c. Belgiei, disponibil la: <https://www.google.ro/url?q=http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-68354%26filename%3D001-68354.pdf&sa=U&ved=oahUKEwi4vIXnidPbAhVngaYKHf5tBGYQFggQMAI&usg=AOvVaw1mU3m7Yu1h3bpyI84tWd1E>, data ultimei accesări: 23.02.2018. Tot astfel, s-a considerat că nu este conformă cu drepturile omului condamnarea unui bărbat care și-a marcat cu un fier înroșit inițialele pe fesele soției sale care consimțise, întrucât este vorba despre o practică îndeplinită în intimitatea căminului conjugal, Ch. Des Lord, R. v Wilson, Weekly Law Reports, 1996, vol. 3, p. 125, *apud* Philippe MALAURIE, *op.cit.*, p. 130, nota 114.

³⁷ Pentru tratarea amănunțită a regimului juridic al numelui, a se vedea Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *Introducere în dreptul civil*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 205-231 și Philippe MALAURIE, *op.cit.*, p. 32-68.

³⁸ Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *op.cit.*, p. 254.

³⁹ Adopția prezintă o particularitate în ceea ce privește numele de familie al persoanei care urmează a fi adoptată când aceasta este căsătorită. Dacă numele de familie obținut în urma căsătoriei este comun ambilor soți, poate fi înlocuit cu numele adoptatorului numai dacă celălalt soț își dă consimțământul în acest sens. Dacă până acum titularul libertății de alegere a numelui era cel cărui legea îi dădea posibilitatea să îl stabilească (părinții care nu au un nume comun sau primarul), de această dată libertatea se plasează în teren străin și nu aparține nici celui care deține prerogativa numirii și nici persoanei numite. Soțul terț va

- fi decidentul final al numelui pe care adoptatul îl va purta după adopție, putând consfinți sau infirma decizia adoptatului de a purta numele de familie al adoptatorului. Legea îl amestecă în procesul decizional în considerentul faptul că numele dobândit în urma căsătoriei a fost fixat prin acordul comun al soților, iar nesocotirea voinței concordante a acestora ar înfrânge caracterul irevocabil al consimțământului. De aceea libertatea lui de a încuviința sau nu preluarea numelui adoptatorului este deplină.
- ⁴⁰ Există și sisteme de drept mai liberale. În Marea Britanie, spre exemplu, părinți pot alege la momentul înregistrării în actele de naștere ca fiii lor să poarte un *Surname* diferit de al lor. A se vedea, MUGFORD, Quintin MacGarel Hogg HAILSHAM, Hardinge Stanley Giffard HALSBURY, *Laws of England*, Butterworth, London, 1981, 4e édition, vol. 35, 1173 et 1176, *apud* Philippe MALAURIE, *op.cit.*, p. 37.
- ⁴¹ Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *op. cit.*, p. 251.
- ⁴² Legea nu limitează numărul de cuvinte care ar putea intra în componența unui prenume. Cu toate acestea, se observă o tendință majoritară de folosire a unuia sau a cel mult două cuvinte care alcătuiesc prenumele unei persoane, din rațiuni practice. În schimb, persoanele aparținând familiilor nobiliare au prenumele format dintr-o multitudine de cuvinte. Spre exemplu, prenumele complet al Principesei Ana de Bourbon-Parma, soția Regelui Mihai al României, este Anne Antoinette Françoise Charlotte Zita Marguerite; actuala Regină a Regatului Unit, Elisabeta a II-a, are prenumele Elizabeth Alexandra Mary; Regele Spaniei se numește Felipe Juan Pablo Alfonso; iar Marele Duce de Luxemburg se numește Henri Albert Gabriel Félix Marie Guillaume.
- ⁴³ „En 1938, après les accords de Munich, un père de famille, pacifiste et munichoise, avait voulu prénommer son enfant « Daladier, Chamberlain, On désire la paix ; » l'officier d'état civil l'avait accepté (pauvre gosse !), mais le curé (qui veillait à l'intérêt spirituel de l'enfant et était un homme d'esprit) avait imposé le nom de baptême de Désiré.” Abbe Jean KERLEVEO, *L'église catholique en régime français de séparation*, 1962, t. III, p. 120, *apud* Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 38, nota de subsol nr. 17.
- ⁴⁴ Flavius Antonius BAIAS (coord.), Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI ș.a., *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 74.
- ⁴⁵ Ipoteza se referă la situația în care legea și-ar produce toate efectele specifice și cu privire la persoanele care nu au nume sau numele lor este incomplet, iar nu la situația în care o persoană nu are acte de stare civilă și, din punct de vedere administrativ, nu se bucură de un nume recunoscut de lege.
- ⁴⁶ În dreptul francez purtarea numelui a fost văzută pentru mult timp ca o obligație: spre exemplu, în actele autentice, cum ar fi cele de stare civilă sau notariale ori în actele procedurale; dar o asemenea obligație nu există cu privire la actele private, cum ar fi cele sub semnătură privată, Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 55.
- ⁴⁷ „The Queen does not use or have a surname. She doesn't have or need a passport or driving licence, or really, any form of identification that the regular public requires. However, when she served in the ATS during World War II as a driver and mechanic, she was required to take a surname, and she used *Windsor*.” Sandhya RAMESH, *British Royal Family: what is Queen Elizabeth II's Last Name?*, disponibil la: <https://www.quora.com/British-Royal-Family-What-is-Queen-Elizabeth-II's-last-name>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁴⁸ *The Royal Family Name*, disponibil la: <https://www.royal.uk/royal-family-name>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁴⁹ Pentru detalii, vezi *infra*, nota de subsol nr. 54.

- ⁵⁰ *The Royal Family Name*, disponibil la: <https://www.royal.uk/royal-family-name>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁵¹ Sandhya RAMESH, *British Royal Family: what is Queen Elizabeth II's Last Name?*, disponibil la: <https://www.quora.com/British-Royal-Family-What-is-Queen-Elizabeth-II-s-last-name>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁵² Creig S. SMITH, *A survivor: Romania's "lucky enough" king – Europe – International Herald Tribune*, disponibil la: <http://www.nytimes.com/2007/01/26/world/europe/26iht-profile.4361761.html>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁵³ „Normele fundamentale ale Familiei Regale a României,” promulgate de Regele Mihai în data de 30 decembrie 2007, disponibil la: <http://www.familiaregala.ro/familia-regala/normele-fundamentale-ale-familiei-regale-a-romaniei>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁵⁴ Documentul regal emis de Regele Mihai în data de 10 mai 2011, disponibil la: <http://www.familiaregala.ro/stiri/articol/document-regal-10-mai-2011>, data ultimei accesări: 23.02.2018. Decizia are la bază o încărcătură istorică tensionată, inițiată de excluderea în 1916 a Regelui Ferdinand și a tuturor succesorilor acestuia din Casa de Hohenzollern de către șeful acesteia de la acea dată, fratele Regelui Ferdinand. Motivul excluderii a fost faptul că România a intrat în Primul Război Mondial împotriva Germaniei conduse de împăratul Wilhelm al II-lea, din dinastia Hohenzollern. În 1921 Regele Ferdinand a decis să confere caracter național și independent dinastiei domnitoare române și a decis ca Familia Regală română să poarte numele de „al/a României.” Ulterior s-a revenit asupra deciziei de excludere a Familiei Regale române din Casa de Hohenzollern și urmașii Regelui Mihai au primit numele de Hohenzollern-Sigmaringen. A se vedea, Filip Lucian IORGA, *Casa Regală a României nu are de ce să rămână legată acum de zona umbră a familiei de Hohenzollern*, disponibil la: <http://www.contributors.ro/interviu/filip-lucian-iorga-„casa-regala-a-romaniei-nu-are-de-ce-sa-ramana-legata-acum-de-zona-umbroasa-a-familiei-de-hohenzollern”/>, data ultimei accesări: 23.02.2018.
- ⁵⁵ „Now, therefore, We, out of Our Royal Will and Authority, do hereby declare and announce that as from the date of this Our Royal Proclamation Our House and Family shall be styled and known as the House and Family of Windsor, and that all the descendants in the male line of Our said Grandmother Queen Victoria who are subjects of these Realms, other than female descendants who may marry or may have married, shall bear the said Name of Windsor (...).” King George, *A proclamation*, The London Gazette, issue 30186, 17 July 1917, p. 7119, disponibil la: <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/30186/page/7119>, data ultimei accesări: 23.02.2017.
- ⁵⁶ *The Royal Family Name*, disponibil la: <https://www.royal.uk/royal-family-name>, data ultimei accesări: 23.02.2018. În 1952, Regina Elizabeth II a emis Declarația Regală din 9 aprilie prin care se arăta: „I hereby declare My Will and Pleasure that I and My children shall be styled and known as the House and Family of Windsor, and that My descendants, other than female descendants who marry and their descendants, shall bear the Name of Windsor.” *London Gazette*, issue 39513, Apr. 11, 1952, p. 1/2013, disponibil la: http://www.heraldica.org/topics/britain/prince_highness_docs.htm#Apr_9_1952, data ultimei accesări: 23.02.2018. Prin Declarația Regală din 8 februarie 1960, Regina a revenit parțial asupra deciziei din 1952, stabilind astfel: „And whereas I have given further consideration to the position of those of My descendants who will enjoy neither the style, title or attribute of Royal Highness, nor the titular dignity of Prince and for whom therefore a surname will be necessary: And whereas I have concluded that the Declaration made by Me on the 9th day of April 1952, should be varied in its application to such persons: Now

therefore I declare My Will and Pleasure that, while I and My Children shall continue to be styled and known as the House and Family of Windsor, My descendants other than descendants enjoying the style, title or attribute of Royal Highness and the titular dignity of Prince or Princess and female descendants who marry and their descendants shall bear the name of Mountbatten-Windsor.” *London Gazette*, issue 41948, Feb. 8, 1960, p. 1/1003, disponibil la: http://www.heraldica.org/topics/britain/prince_highness_docs.htm#Apr_9_1952, data ultimei accesări: 23.02.2018. Va reveni următorului rege al Regatului Unit decizia de a păstra numele casei regale sau de a adopta unul nou: „Unless The Prince of Wales chooses to alter the present decisions when he becomes king, he will continue to be of the House of Windsor and his grandchildren will use the surname Mountbatten-Windsor,” *The Royal Family Name*, disponibil la: <https://www.royal.uk/royal-family-name>, data ultimei accesări: 23.02.2018.

⁵⁷ Actualul Pontif se numește Papa Francisc, numele său anterior fiind Jorge Mario Bergoglio. „A ales numele de Francisc în onoarea Sfântului Francisc de Assisi și a declarat că a făcut această alegerea pentru că este preocupat în mod special de bunăstarea săracilor.” disponibil la: http://vatican.com/articles/popes/pope_francis_the_new_pope-a52, data ultimei accesări: 23.02.2018.

⁵⁸ *Constitutio Apostolica Romano Pontifici Eligendo*, edictată de Papa Paul al VI-lea în data de 01 octombrie 1975, însumează în Capitolului VII tradiția care a cristalizat acceptarea pontificatului, proclamarea și încoronarea noului papă. Conform art. 87 Cardinalul Decan sau primul dintre cardinali după ordine și vârstă, în numele colegiului elector, va cere consimțământul alesului cu următoarele cuvinte: „Acceptanse electionem de te canonice factam in Summum Pontificem?” Odată obținut consimțământul, acesta va fi întrebat: „Quo nomine vis vocari?” Apoi, Maestrul Celebrărilor Liturgice Pontificale, îndeplinind funcția de notar și având ca martori doi maștri de ceremonie, întocmesc un document prin care se certifică acceptarea noului Papă și numele ales de acesta. constituția disponibilă la: https://w2.vatican.va/content/paul-vi/la/apost_constitutions/documents/hf_p-vi_apc_19751001_romano-pontifici-eligendo.html, data ultimei accesări: 23.02.2018. Dispozițiile citate au fost menținute în *Constitutio Apostolica Universi Dominici Gregis*, emisă de Papa Ioan Paul al II-lea în 22 februarie 1996, disponibilă la: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_22021996_universi-dominici-gregis.html, data ultimei accesări: 23.02.2018. Constituțiile apostolice sunt decretale de cel mai înalt grad pe care papa le emite, așadar sunt acte normative care fac parte din dreptul canonic. Însă niciuna dintre cele două constituții apostolice referitoare la procedura alegerii papei nu impun obligația acestuia de a-și stabili un prenume diferit de al său, rezultând astfel că doar în temeiul respectării tradiției papii optează pentru un nou nume.

⁵⁹ Catholic University of America, *The New Catholic Encyclopedia*, 2nd edition, Ed. Thomson/Gale, Detroit, 2003, p. 919-920.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 138.

⁶¹ Spre exemplu, sistemul german, potrivit formei originale a BGB, constrângea soții să aibă un nume comun, mai exact cel al bărbatului. O lege din 1976 a permis ca numele conjugal să fie al bărbatului sau al femeii, iar în lipsă de declarație în fața ofițerului de stare civilă numele comun era considerat, din oficiu, cel al bărbatului. În 1996 a fost declarată neconstituțională prevederea respectivă, în anul următor fiind adoptată o lege care a pus capăt obligației existenței unui nume conjugal comun, iar lipsa opțiunii în fața ofițerului de stare civilă avea ca efect păstrarea numelui anterior căsătoriei de fiecare dintre soți. Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 37.

- ⁶² Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *op.cit.*, p. 253.
- ⁶³ Deși teza finală a art. 482 alin. (2) se referă doar la încuviințarea păstrării numelui celui adoptat, nu și a prenumelui acestuia, apare justă opinia că de regulă, motivul pentru care se încuviințează păstrarea unui nume în astfel de situații este acela că persoana a dobândit notorietate câtă vreme a purtat acel nume și acel prenume, drept pentru care atunci când instanța dă o astfel de încuviințare, ea privește atât numele, cât și prenumele fostului adoptat, Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *op.cit.*, p. 253.
- ⁶⁴ Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *op. cit.*, p. 256.
- ⁶⁵ Legea nr. 119 din 16 octombrie 1996 cu privire la actele de stare civilă, publicată în M.Of. al României nr. 282 din 11 noiembrie 1996, cu modificările și completările ulterioare.
- ⁶⁶ Chiar dacă art. 4 din O.G. nr. 41 din 30 ianuarie 2003 privind dobândirea și schimbarea pe cale administrativă a numelor persoanelor fizice, publicată în M.Of. al României nr. 68 din data de 02 februarie 2003, cu modificările și completările ulterioare, este cvasi-identic în conținut cu art. 85 C. civ. („Cetățenii români pot obține, pentru motive temeinice, schimbarea pe cale administrativă a numelui de familie și a prenumelui sau numai a unuia dintre acestea, în condițiile prezentei ordonanțe.”), acest fapt nu considerăm că este suficient pentru a susține că legea neagă cetățenilor străini posibilitatea schimbării numelui pe cale administrativă.
- ⁶⁷ O.G. nr. 41 din 30 ianuarie 2003 privind dobândirea și schimbarea pe cale administrativă a numelor persoanelor fizice, publicată în M.Of. al României nr. 68 din data de 02 februarie 2003, cu modificările și completările ulterioare.
- ⁶⁸ Dreptul englez dă un nou exemplu de libertate a alegerii numelui oferind posibilitatea unui individ care își schimbă numele să preia numele unei persoane cunoscute, fără a considera că i s-ar aduce acesteia din urmă vreun prejudiciu, Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 37.
- ⁶⁹ Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 69; Ionel REGHINI, Șerban DIACONESCU, Paul VASILESCU, *op. cit.*, p. 283.
- ⁷⁰ „Fiecărui cetățean îi este asigurat dreptul de a-și stabili domiciliul sau reședința în orice localitate din țară, de a emigra, precum și de a reveni în țară.”
- ⁷¹ „Cetățenii români au dreptul să își stabilească ori să își schimbe, în mod liber, domiciliul sau reședința, în țară sau în străinătate, cu excepția cazurilor anume prevăzute de lege.”
- ⁷² Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 78. Tocmai pentru că este dificil a stabili domiciliul unei persoane prin decelarea voinței interne de a locui stabil într-un anume loc, C. civ. român prin art. 87 a considerat voința declarată a persoanei de a-și stabili locuința principală mai importantă decât locuirea efectivă și majoritară ca timp în locul respectiv: „Domiciliul (...) este acolo unde aceasta (persoana fizică – n.n.) declară că își are locuința principală.”
- ⁷³ S-ar putea ca și vocabularul juridic al legiuitorului actual să fie o moștenire a instrumentarului regimului comunist, explicându-se astfel prezența termenului de „cetățeni” în orice lege, inclusiv în C. civ.
- ⁷⁴ Hotărârea consiliului de miniștri nr. 1153 din 26 octombrie 1950 privind buletinele de identitate ce se eliberează tuturor cetățenilor R.P.R, publicată în B.Of. nr. 101 din 6 noiembrie 1950.
- ⁷⁵ Legea nr. 670 din 26 august 1946 privind reglementarea stabilirii persoanelor în centrele aglomerate.
- ⁷⁶ Decretul nr. 68 din 17 martie 1976 privind schimbarea domiciliului din alte localități în orașe declarate, potrivit legii, orașe mari, publicat în B.Of. nr. 24 din 20 martie 1976, care a abrogat mai puțin elaboratul Decret nr. 307 din 15 septembrie 1971 privind stabilirea domiciliului din alte localități în orașe declarate, potrivit legii, orașe mari, publicat în B.Of. nr. 158 din 17 decembrie 1971. Ambele decrete aveau dispoziții asemănătoare.

- ⁷⁷ Legea nr. 5/1971 cu privire la actele de identitate ale cetățenilor români, precum și la procedura schimbării domiciliului și a reședinței, publicată în B.Of. nr. 36 din 18 martie 1971.
- ⁷⁸ Legea nr. 105/1996 privind evidența populației și cartea de identitate, publicată în M.Of. nr. 237 din 30 septembrie 1996.
- ⁷⁹ O.U.G. nr. 97/2005 privind evidența, domiciliu, reședința și actele de identitate ale cetățenilor români, publicată în M.Of. nr. 641 din 20 iulie 2005.
- ⁸⁰ Legea nr. 290/2005 privind aprobarea O.U.G. nr. 97/2005 privind evidența, domiciliu, reședința și actele de identitate ale cetățenilor români, publicată în M.Of. nr. 959 din 28 octombrie 2005.
- ⁸¹ François TERRÉ, Dominique FENOUILLET, *Droit civil. Les personnes*, 8e édition, Ed. Dalloz, Paris, 2012, p. 205.
- ⁸² În dreptul civil francez astfel de clauze au fost declarate acceptabile numai în măsura în care sunt indispensabile și proporționale cu scopul urmărit, Philippe MALAURIE, *op. cit.*, p. 107 și jurisprudența acolo citată.
- ⁸³ Art. 119 alin. (4) C. civ.: încheierea de numire a tutorelui se comunică acestuia și se afișează la primăria unde minorul are domiciliul.
- ⁸⁴ Art. 128 alin. (1) C. civ.: persoanele care îndeplinesc condițiile pentru a fi membri în consiliul de familie sunt convocate de instanța de tutelă la domiciliul minorului.
- ⁸⁵ Art. 179 C. civ.: competența instanței de tutelă se stabilește în funcție de domiciliul persoanei reprezentate.
- ⁸⁶ Art. 954 C. civ.: ultimul domiciliu al defunctului.
- ⁸⁷ Art. 1494 C. civ.: domiciliul creditorului sau al debitorului, după caz.
- ⁸⁸ Art. 2285 C. civ.: fideiutorul trebuie să aibă domiciliul în România.
- ⁸⁹ Versiunea consolidată a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, JOUE C 326, 20.01.2012, disponibil la: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, data ultimei accesări: 23.02.2018.